

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Xalq ijodiyoti: cholg'u ijrochiligi mutaxassisligi magistranti
E-mail: normatova luiza56@gmail.com*

CHOLG'U IJROCHILIGIDA INDIVIDUAL ISHLASH PRAGMATIKASI

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada cholg'u ijrochiligidagi pedagogdan o'qitish jarayonida talabaning individuallik xususiyatlariga ahamiyat qaratishning kerakligi haqida so'z yuritiladi. Shu bilan birga, har bir talaba o'z oldiga bir individdir. Bunda pedagog dars jarayonida faqat kasbiy nazariya emas, talabalar bilan ishlashish pragmatikasi ko'nikmasini ham egallashi zarur.*

***Kalit so'zlar:** cholg'u ijrochiligi, individuallik, pedagogik mahorat, talaba, individual ta'lim.*

PRAGMATICS OF WORKING WITH INDIVIDUAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS IN MUSICAL PERFORMANCE

***Abstract.** This article examines the importance of considering students' individual characteristics in the process of teaching instrumental performance. It highlights the role of a differentiated pedagogical approach in enhancing students' musical development. The study emphasizes that effective teaching requires not only professional theoretical knowledge but also the development of pragmatic skills for working with students during lessons.*

***Keywords:** instrumental performance, individuality, pedagogical skill, student, individualized education.*

O'rta asr musiqa ijrochiligi madaniyatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shunda ediki, cholg'uchilar nafaqat bir necha turdagi musiqa asboblari chala olgan, balki o'zlari ham musiqa bastalaganlar. Cholg'uchilar o'z davrining yetuk musiqachilari va shoirlari ham bo'lishgan. O'rta asr sharoitida musiqiy

ixtisoslashuv maxsus musiqiy ustaxonalarning paydo bo'lishiga olib keldi. Bu yerda ustoz-shogird an'analari qaror topdi va rivojlandi [1, 581-b].

Milliy cholg'ularimiz hozirgi davrgacha amaliyotda o'z o'rmini egallaganligi va ijrochilik amaliyotida yuqori darajaga ko'tarilib borayotganligi, umumbashariyat madaniyatida alohida nufuzga ega ekanligi ham bundan dalolat beradi [2, 198-b].

Musiqiy ifoda vositalari qatoridan joy egallaydigan musiqiy cholg'ular haqida nazariy va amaliy bilimlar ijodkor uchun juda muhim ahamiyatga ega. Yaxshi bastakor bo'lish uchun inson yoshlik chog'larida, albatta, biror-bir musiqiy sozni chalgan va uni mukammal o'zlashtirgan bo'lishi haqida ko'p bora fikr yuritganmiz. Zero, torli-kamonli cholg'ulardan birini puxta egallagan ijodkor torli-kamonli cholg'ular guruhiga kiruvchi boshqa cholg'ularni ham to'g'ri anglaydi. Yog'och damli yoki mis damli cholg'ulardan birini puxta egallagan ijrochi damli cholg'ular guruhini yaxshi tushunadigan bo'ladi [3, 65-b].

O'zbek milliy sozlari qadimiy, boy tarixga ega. Bu cholg'ular asrlar davomida shakllandi, rivojlandi. Cholg'ular taraqqiyotida usta sozgarlar, mohir sozandalarning ulkan hissalar bor. Usta sozgar mashaqqatli, zargarona mehnati bilan sehrli ohang taratuvchi cholg'u yaratadi. Har bir sozni bunyod etilishi uchun oylab, hatto yillab vaqt sarflanadi. Sozanda esa o'zining mohirona ijro ijrosi bilan shu cholg'uni "gapirtiradi", unga go'yo til ato etadi. Shu bilan birga, usta sozgar bilan hamkorlikda ishlab, sozni yanada takomiliga yetkazishda o'z hissasini qo'shadi. O'zbek milliy musiqa ijrochiligining o'ziga xos xususiyatlaridan biri – undagi mavjud usullardir [4, 3-b]. Har biri o'z ijrochilik pragmatikasi bilan ajralib turadi. Ularni yoshlarga o'rgatish esa, hammasidan ahamiyatli jarayondir.

Cholg'u ijrochiligida talabalarning individuallik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'rgatilmasa natija berishi ko'ngildagidek bo'lmasligi mumkin. Cholg'u ijro qilishning mas'uliyati g'oyatda yuqori. Individuallik muayyan hodisa bo'lib, shaxsning o'zigagina xos, betakror, xususiy belgilaridir.

Individual ta'lim – o'qituvchining o'quvchiga yakka tartibda pedagogik ta'sirini amalga oshiruvchi o'quv mashg'ulotlari shakllaridan biri, o'qituvchining o'quvchi bilan sinf jamoasidan tashqarida olib boriladigan alohida faoliyati. Individual o'qitish – o'quvchi shaxsiga alohida yondoshgan holda ta'lim-tarbiya berish [5, 28-b]. Musiqachi shaxsining serqirraligi haqida nemis dirijyori Bruno Valter shunday degan: "Faqat sozanda – bu har doim yarim sozanda". Musiqachining mehnatsevarligi haqida P.I.Chaykovskiy: "Eng keragi, avvalo, mehnat, mehnat va yana mehnat... Men har kuni ertalab ijodga o'tirib, to biror narsa chiqmaguncha ishlayveraman", degan edi. Mashhur pianinochi va pedagog M.Klementi sakkiz, ba'zan o'n ikki va hatto o'n to'rt soatlab mehnat qilgan [6, 14-b]. Bu bejiz emas, cholg'u ijrochiligidagi talabalarning individuallik xususiyatlari har xildir.

Talabani individuallik xususiyatini yaxshi o'rgangan pedagog o'zining pragmatikasini dars jarayonida mukammallashtirib boraveradi.

Individual ishlashning pedagogik va psixologik ahamiyati shundan iboratki, bu jarayonda past o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan alohida shug'ullanish ularning eng avvalo bilim darajasini, erkin fikrlash va uni bayon eta olishini rivojlantiradi. Faol o'quvchilar bilan individual ishlash esa ulardagi mavjud iqtidorni yanada rivojlantirish va o'sha yo'nalishda yaxshi natija ko'rsatishda katta ahamiyat kasb etadi. A.S.Graniskaya metodikasining o'ziga xosligi uning darsni muayyan g'ayriodatiy qurilma asosida tashkil etishidir:

- Birinchi qism – barchani o'qitish;
- Ikkinchi qism – ikki parallel jarayon oluvchilarning mustaqil ishlari va o'qituvchining ayrim o'quvchilar bilan individual ishlashi, ya'ni umumlashtirilgan sxemalardan foydalanish, almashinib turuvchi juft o'qituvchi bo'lib ishlash, moslashuvchan ko'p qirrali vazifalar va boshqalar.

V.D.Shadrikov gipotezasiga ko'ra agar talabaga murakkablashib boruvchi vazifalarning tafsiloti berilsa, unga o'rganish jarayonini motivatsiyalash taklif

etilsa, lekin talabaga shu bugun uning uchun mumkin va qulay ishlash imkoniyati qoldirilsa, o'quvchilar qobiliyati samarali rivojlanadi deb hisoblanadi.

“Iste’dod egalari kamyob bo’lishadi, alohida-alohida olganda tanho, takrorlanmas deyish mumkin. Demak, iste’dod egasi noyob hodisa ekan, ularni avaylash va qadrlash zarur”, – degan fikrlar bejizga aytilmagan [7, 53-b].

Talaba o'z o'qituvchisining ko'rsatma va fikrlariga ko'rko'rona ergashib bo'ysunishi emas, balki biror masala yuzasidan o'zining shaxsiy munosabatini ijro orqali bildirib olishi kerak. O'qituvchi rahbarligida o'tiladigan darsning ahamiyati katta, lekin bu ish o'quvchining mustaqil ishlari muhimligini inkor etmaydi. O'quvchining mustaqil mashg'ulotiga sarf bo'layotgan vaqtini bekor o'tkazmasligini o'rganib borish kerak. Buning uchun o'quvchiga mustaqil mashg'ulotni qanday tashkil qilish, nimalarga ko'proq e'tibor berish kerakligini tushuntirish lozim.

Vaqtdan ratsional va unumli foydalanish mustaqil ishlash asosi prinsiplaridan biri bo'lishi zarur. Asosiy prinsiplaridan yana biri mashg'ulotning muntazamligidir. Ijroni o'rgatishning dastlabki davridan boshlab o'quvchida muntazam mustaqil ishlashni ko'nikmasini hosil qilish zarur. Odatda, muntazamlikka erishish qiyin bo'lsa ham, bunday mashg'ulotlar asta-sekin odat tusiga ko'rib borishi maqsadga muvofiqdir [8, 3-b]. Iqtidorli talabaning ba'zi bir salbiy xususiyatlari va ularning o'rganish qobiliyatlari shundaki, ular osonlikcha izdan chiqarib yuboriladi yoki mavzudan tashqarida bo'ladi – ular dars paytida osongina zerikib qolishlari mumkin, bu esa ularni boshqa talabalarga to'sqinlik qilishi va ular bundan bosh tortishlari mumkin. Zerikishlariga yo'l qo'ymaslik uchun ularni band qilib qo'yish kerak. Shunda ularni o'qitish ancha ravonroq ketadi [9, 302-b]. Musiqa ijrochiligidan ta'lim berish o'qituvchidan turli bilim, ko'nikma va qobiliyat talab etadigan ishdir. O'qituvchi uchun faqat sozanda bo'lishning o'zi yetarli bo'lmay, undan pedagogik fikrlash, o'quvchining ichki dunyosiga ko'ra bilish, uning individual xususiyatlarini hisobga olish kabi sifatlarga ega bo'lish ham talab etiladi. Cholg'u ijrochiligidan ta'lim beradigan

o'qituvchi umumiy pedagogika va psixologiya sohalaridan ham xabardor bo'lishi kerak. O'qituvchi xarakteridagi individual xususiyatlar tarbiya ishida katta ahamiyatga ega. O'qituvchilardan irodali bo'lish, maqsadga to'g'ri intilish, talabchanlik bilan har bir ishni o'z vaqtida oxiriga yetkaza olish, qiyinchilaklarni yengishda mardlik ko'rsata olish kabilar talab etiladi. Har bir o'quvchining tarbiyasi o'ziga xos murakkab jarayon bo'lib, biri ikkinchisidan farq qiladi. O'quvchi mahoratining muhim taraflaridan biri har bir o'quvchidagi yaxshi xususiyatni vaqtida topib, unga e'tibor berishdir. O'qituvchi o'quvchining diqqat-e'tiborini qadrlashi, uning shaxsiga hurmat bilan qarashi kerak [10, 73-b].

Cholg'u ijrochiligi fani o'z murakkabligi bilan ajralib turadi. Ijodiy fan nazariya bilan birga pragmatik tajribalarni ham talab qiladi. Pedagog talabalarning individuallik xususiyatlarini dars jarayonida kuzatib, o'rganib, tahlil qilib boradi. Cholg'u ijrochiligida individuallikni shakllantirish zaruriy omilga aylanib bormoqda. Individual ishlash pragmatikasining katta ijobiy tomoni – murakkab darslarini o'zlashtirishda yaxshi samara beradi. Individuallik xususiyatlari bilan ishlash pragmatikasi – pedagogning dars tamoyiliga aylanishi kerak. Bugungi kunda biz pedagoglarning oldida katta mas'uliyatli vazifalar mavjud.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev: “Bugungi shiddatli zamon oldimizga qanday murakkab vazifalarni qo'yayotganini barchamiz ko'rib, bilib turibmiz. Ularni hal etish va ezgu maqsadlarimizga yetish, dunyo miqyosida raqobatbardosh bo'lish uchun xalqimizni, avvalambor, yoshlarimizni ilm-fan, ma'rifat va ma'naviyat, taraqqiyot yutuqlari bilan qurollantirishimiz kerak. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimini yangi sifat bosqichiga ko'tarish, sohadagi mavjud muammolarni bartaraf etish, oliygohlarimizni ta'lim va ilm-fanning yirik markazlariga aylantirish bo'yicha boshlagan katta ishlarimizni jadal davom ettirishimiz lozim” [11, 1-b], – deb ta'kidlagan edi. Haqiqatan, barcha jabhalarda amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim tizimida ham o'z aksini topmoqda. Cholg'u ijrochiligida pedagog pragmatik tajribalarni oshirish orqali talabalarning ijobiy-ijodiy xususiyatlarni maksimal darajada rivojlantirib boradi. Talabaning rivojlanishi – uning darsga

tayyorligi, bilim qobiliyatlari darajasi, kuzatish, e'tibor, xotira, nutq, fikrlash jarayonlari, cholg'uga yo'naltirish bilan xarakterlanadi. Cholg'u ijrochiligida talabalarning individuallik xususiyatlari bilan ishlash pragmatikasining ortishi orqali talaba qaysi janrga, qaysi cholg'uga, qaysi san'atkorning ijro yo'llariga ko'proq qiziqishi borligini tahlil qilib boramiz. Individuallik xususiyatlari bilan ishlash pragmatikasi talabaning mashg'ulotlarga munosabati, ularning yutuq va kamchiliklari, qiyinchiliklarni yengish qobiliyatiga ta'sir qiluvchi salbiy muammolarni bartaraf etib borishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yesanov M. *O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik tarixi // Oriental Art and Culture. – Farg'ona O'zDSMIQF, 2021. – №3/1. – B. 25–30.*
2. Abruyeva M. *O'zbek milliy cholg'ularining tarixi va ularni rekonstruksiya qilish xususida // Analytical Journal of Education and Development. – Toshkent, 2022. – №02/1. – B. 45–50.*
3. Abdullayeva O. *Cholg'ushunoslik. – Toshkent: Musiq, 2017. – 75 b.*
4. Islomov D. *Maxsus cholg'u. – Toshkent: O'zDSMI, 2019. – 166 b.*
5. Djurayev R., Tolipov O., Safarova R., To'raqulov X., Inoyatova M., Divanova M. *Pedagogik atamalar lug'ati. – Toshkent: Musiq, 2008. – 132 b.*
6. Qodirov R. *Musiq psixologiyasi. – Toshkent: Musiq, 2005. – 80 b.*
7. Haydarov A. *Ijodiy faoliyatni rejalashtirish va boshqarish. – Toshkent: Kamalak, 2019. – 192 b.*
8. Rahimov Sh., Yusupov Sh. *Cholg'u ijrochiligi. – Toshkent: Musiq, 2011. – 88 b.*
9. Xodjaeva D. *Iqtidorli talabalarning individual-tipologik xususiyatlari. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxora, 2022. – № 9. <http://interscience.uz>*
10. Rahimov Sh., Yusupov Sh. *Cholg'u ijrochiligi. – Toshkent: Musiq, 2011. – 88 b.*
11. Mirziyoyev Sh. *O'zbekiston o'qituvchi va murabbiylariga // gaz. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. – Toshkent, Sharq. – 2021 yil, 1 oktabr. – №40. (4647)*